

Присяжнюк М. В. Сільськогосподарська періодика в Україні : історичний екскурс (20-ті рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс] / М. В. Присяжнюк // Історія науки і біографістика. – 2010. – Вип. 2. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_prisaz.pdf. – Заголовок з екрану.

УДК 016:63(05)(477)

ПРИСЯЖНЮК
Микола Володимирович,
міністр аграрної політики і
продовольства України,
канд. техн. наук
(м. Київ)

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПЕРІОДИКА В УКРАЇНІ : ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС (20-ті рр. ХХ ст.)

Показано відродження сільськогосподарської періодики, безцінного джерела для істориків науки та фахівців, як засобу відображення здобутків науково-дослідних установ, навчальних закладів та інших галузевих інституцій України у 20-х роках минулого століття.

Показано возрождение сельскохозяйственной периодики, бесценного источника для историков науки и специалистов, как способа отражения достижений научно-исследовательских учреждений, учебных заведений и других отраслевых институций Украины в 20-х годах прошлого столетия.

This article shows the renewal of agricultural periodicals as a invaluable resource for science historians and agrarexperts, which is mirror of the achievements of scientific research institutions, higher schools and other sectoral institutions of Ukraine in the 20s last century.

Для істориків науки в усьому світі періодика – давно загально визнане підґрунтя для досліджень. Опубліковані в журналах матеріали містять безцінну інформацію, зберігають єдині, унікальні відомості з тих чи інших проблем, які іноді на жаль ніде більше не можна віднайти. Щоб побудувати майбутнє необхідно ретельно вивчити та проаналізувати кращі здобутки минувшини. Об'єктивно зробити узагальнення та висновки можливо лише тоді, коли аналіз подій здійснено з урахуванням першоджерел, що дійшли з сивої давнини.

Україна завжди була і є аграрною державою, і тому наукове забезпечення сільського господарства як провідної галузі в усі часи мало визначне значення. Періодичні видання в Україні не тільки відбивали етапи історичного розвитку галузі, науки і життя, а були дієвим чинником прогресу, сприяючи піднесенню науки та поширенню результатів наукових досліджень, їх впровадженню у сільськогосподарське виробництво.

Для України 20-ті роки ХХ століття вважаються особливо складними (наслідки розрухи, громадянської війни та інші події), але незважаючи на тяжкі соціально-економічні умови для всієї країни сільське господарство, зокрема агрономічна наука продовжує розвиватися. Це в першу чергу стало можливим саме тому, що збереглися традиції і наукові школи в дослідних установах України, закладені ще до подій 1917 року. Зберігся потужний науковий потенціал. В галузі працюють такі видатні вчені як А. А. Бичихін, Є. П. Вотчал, К. К. Гедройц, О. Ф. Гелмер, О. І. Душечкін, М. М. Кулішов, Б. М. Лебединський, Г. Г. Махов, Є. Опоків, Б. Н. Рожественський, В. І. Сазанов, О. А. Сапегін, О. Н. Соколовський, В. В. Таланов, М. Флоров, В. Я. Юр'єв, О. А. Яната та багато інших. У той час, коли суспільство фактично розкололося на різні політичні фракції, в Україні були люди, які могли передбачити на майбутнє прагнули наукового піднесення, вкладаючи весь свій потужний науковий потенціал глибоко розуміючи що без наукового розвитку неможливо мати ефективне сільське господарство [1].

Даною публікацією ми прагнемо привернути увагу саме до сільськогосподарських періодичних видань в Україні, довести, що їхня значимість полягає в науковій цінності, різноплановості унікального матеріалу, їх важливості й актуальності не тільки для історії, а і по нині.

Періодика України з точки зору розкриття різних проблем вивчається давно : і як джерело інформації, і безпосередньо як об'єкт. Навіть матеріали окремого періодичного видання часто стають першоосновою для написання дисертацій, настільки важлива їхня історична цінність. Багато робіт

присвячується тим чи іншим аспектам через використання періодичних та продовжуваних видань (Коваль Т. В., Коновець О. Ф., Снітко Л. П., Федорина П. М.) [2], Д. О. Ярошевич здійснив аналіз популярної сільськогосподарської преси Російської імперії [3] та багато-багато інших робіт. Т. Хоменко проаналізувала проблеми сільськогосподарської техніки за матеріалами журналу «Машина в сельском хозяйстве» [4]. Н. Чайкою згадується галузева періодика як складова видавничої діяльності сільськогосподарських товариств Південно-Західного краю [5]. Останнім часом сільськогосподарська періодика привертає увагу як об'єкт дисертаційних досліджень. Слід окремо відмітити, що у ДНСГБ НААН проведено історично-наукове дослідження періодичних та продовжуваних видань 20–30-их років ХХ століття з агрономії. Результатом став науково-допоміжний ретроспективний показник-путівник за фондами ДНСГБ НААН [6], захищено дисертацію [7].

Вклад основного матеріалу. На початку 20-х років ХХ століття сільськогосподарські часописи майже не виходять (центрального журналу не було). З часом, після певної перерви, в Україні починає відновлюватися видання наукової сільськогосподарської літератури та періодичних видань. Але відновлення відбувається стихійно. У Харкові, Києві, Одесі, Полтаві та інших містах починають друкувати праці окремих авторів та випуски «Трудів» деяких дослідних сільськогосподарських станцій. Кожна наукова установа, кожний автор роблять спроби надрукувати результати своїх досліджень: у Державному видавництві, у Видавництві Наркомзему, або ж часто власними силами сільськогосподарські установи публікують свої напрацювання.

Провідні вчені того часу, розуміючи всю важливість і невідкладність вирішення проблеми, приділяли велику увагу організації сільськогосподарського наукового видавництва. Так, на Всеукраїнській нараді з дослідної сільськогосподарської справи при Наркомземі, що відбулася 24–26 жовтня 1922 року, професор О. І. Душечкін відзначав: «Болючим питанням досвідних установ є тепер видання їх праць. Досвідні установи за останні 7–

8 років зібрали величезний матеріал, щодо цього часу лежить неопублікованим через відсутність будь-яких коштів. Тим часом опублікування даних досвідних установ є дуже потрібним як для виявлення досягнень в досвідній роботі, також і для визначення шляхів їх програмової діяльності надалі. Кредити на видання по кошторису Наркомзему на 1922 рік увійшли до кошторису Видавничого відділу Наркомзему» [8].

Професор О. А. Яната приділяв особливу увагу питанням започаткування та становлення українських сільськогосподарських часописів зазначеного періоду. Вчений дав вичерпну та об'єктивну характеристику тогочасного стану видавничої справи і накреслив шляхи подолання усіх негативних моментів. Проблеми друкування сільськогосподарської літератури стосувались і періодичних видань з агрономії. На той час панували неузгодженість та деяка хаотичність, і не тільки у видавничій справі. Таким чином, спостерігалася тимчасова неузгодженість у справі видання наукової сільськогосподарської літератури. Оскільки до подій 1917 року і сама агрономічна наука певною мірою розвивалася в Україні не планово, переважно на допомогу практичній роботі, то й наукова сільськогосподарська література і періодика, зокрема видавалися також стихійно. Тоді по всіх губернських, багатьох повітових і навіть дрібніших центрах земства сільськогосподарські товариства й окремі станції і лабораторії видавали свої агрономічні праці. Рідко вони друкувались у місцевих сільськогосподарських часописах, а частіше видавалися невеликими книжечками, брошурками, листівками, у багатьох випадках навіть не розповсюджувалися за межі повіту або губернії. Орієнтуватися у всій цій розпорошеній сільськогосподарській науковій літературі та періодиці було важко. І щоб знайти необхідні результати наукової творчості, треба було витратити багато часу [9]. На жаль, навіть дотепер ми не маємо повної бібліографії періодичних видань, що видавалися в Україні у 20-х роках ХХ століття, оскільки Книжкова палата України веде реєстрацію періодики лише з 1923 року. Необхідно зазначити, що це далеко не вичерпна інформація про

часописи з агрономії, на відміну від журналів з інших галузей сільського господарства.

Стверджувати, що до 1917 року у видавничій справі панував тільки хаос, було б несправедливо. Наприклад, Вчений Комітет Міністерства Земельних Справ вже на той час порушував питання організації системи сільськогосподарського наукового видавництва. Такі органи Вченого Комітету, як «Сельское Хозяйство и Лесоводство», «Журнал Опытной Агрономии», «Труды Бюро по Прикладной Ботанике» є золотим фондом того часу. Хоча на місцях все ж панувала неорганізованість.

За радянської влади, коли не стало ні земств, ні тих товариств, ні деяких місцевих сільськогосподарських наукових установ, видані ними наукові сільськогосподарські праці стали майже недосяжними раритетами, а то й зовсім загинули для наукового загалу.

Отже, коли знову в 20-х роках почало розвиватися видавництво сільськогосподарської наукової літератури, треба було взяти до уваги попередній досвід, щоб уникнути недоліків минулого, та розробити перспективний план діяльності, за яким видавалася б сільськогосподарська наукова література і, зокрема агрономічні періодичні видання в Україні. Видатний український вчений О. А. Яната у статті «Сучасні завдання сільськогосподарського видавництва на Україні та його організація» зазначав, що всі негаразди є тимчасовим явищем: «І коли сьогодні сільськогосподарська наука на Україні перебуває ще в злиднях, то позавтра вона має вже розцвісти, бо повинно буйно розвиватися на Україні саме сільське господарство».

Вчений накреслив програму організації видання наукової галузевої літератури. Ставилось питання *організованості*, проведеної на засадах *спеціалізації* галузі. Тільки так організована наука сприятиме сільськогосподарському розвитку, своєчасно відкликаючись на всі чергові питання сільського господарства. Не повинні видаватися розкидані по всіх усядах, розпорошені сільськогосподарські наукові праці, що губилися, не

досягаючи читача. О. А. Яната наголошував, що усі праці, якими б дрібними вони не були, повинні збиратися у *спеціальні* центральні друковані органи кожної галузі сільськогосподарської науки, щоб жодна з них, де б вона не була видана, не загинула б для сільськогосподарського знання. В таких спеціальних органах повинні друкуватися наукові праці та наукові матеріали, докладні реферати, рецензії [9].

У 1923 році в період відродження українських часописів К. Дубняк писав про те, що та невелика кількість літератури, що існувала на той час, в жодному разі не може задовольнити потреби в ній. Відповідні державні органи і, зокрема Комітет Допомоги Сільському господарству мусили б звернути найпильнішу увагу на фінансування видавничої сільськогосподарської продукції, що сприяло б її збільшенню. Вчений ставив питання про те, щоб уся видавнича продукція в державному масштабі проходила через Сільськогосподарський Науковий Комітет як найвищу рецензійно-редакційну наукову інстанцію. «Не треба забувати, що сільськогосподарське видавництво не тільки подає підсумки наукових здобутків та популяризує їх. Але й веде вперед і саму науку. Наука ж веде вперед саме сільське господарство – основу нашого економічного добробуту» [10].

Українська сільськогосподарська періодика в 20-х роках тільки починає набувати галузевого характеру. Жвавіше починають виходити «Труди», «Записки», «Наукові праці» наукових установ. Але справа не обмежилась виходом тільки спеціальних періодичних видань. Адже всі галузі сільського господарства поєднані між собою. Тому, особливо на першому організаційному етапі, необхідно було мати загальний періодичний орган, який би висвітлював найзагальніші питання розвитку сільськогосподарської науки. Найголовнішими такими виданнями стали «Вісник сільськогосподарської науки», «Сельскохозяйственное дело». Центральні журнали почали надавати авторам, особливо сільськогосподарським установам, можливість подавати до них результати своєї наукової творчості. Започатковані у 20-х роках ХХ століття

українські *центральні* наукові журнали з часом стають живими осередками наукової думки, навколо яких об'єдналися багато установ і працівників кожної спеціальності.

Наукова агрономічна періодика поступово стає не тільки відбитком сільськогосподарського наукового життя та його наслідків, але й вагомим чинником розвитку науки. Можна зробити висновок, що 1922 рік для сільського господарства України був роком бурхливого та хаотичного відновлення сільськогосподарської видавничої справи в цілому і періодичних видань з агрономії зокрема. З весни 1922 року в різних куточках України розпочалося видання наукової та популярної агрономічної періодичної літератури. За попередніми даними, підрахованими нами [11], в 20-х роках минулого століття в Україні виходило понад 120 журналів, в яких висвітлювалися проблеми агрономії.

Але не всі з них мали однакову наукову цінність. Часом гучна назва не відповідала змістові: «*Відродження сільського господарства на Полтавщині*» – популярно-науковий орган Полтавського губземвідділу та сільськогосподарської комісії при Губекономнаradі (1921). Багато часописів, принаймні більшість з них, із різних причин припиняли свою діяльність після виходу декількох номерів. З журналів, що вийшли друком у 20-х роках, наприкінці десятиріччя залишилось близько 30 (переважно часописи науково-дослідних установ, вищих органів керівництва сільським господарством та наукою), а більша частина припинила своє існування. Причинами стали матеріальна скрута, політичні репресії, що почалися наприкінці 20-х років, а також поглиблення протиріччя між свободою непівського плюралізму та тоталітарним контролем, який дедалі посилювався. Але були й такі видання, які, відродившись з часом, виходять і дотепер.

Провідниками сільськогосподарської науки і виробництва, видавцями періодичних видань з агрономії на той час були найвищі центральні органи управління наукою та сільським господарством, наукові установи та інші

організації: Наркомзем, Сільськогосподарський Науковий Комітет України (при Наркомземі) з осередком у м. Києві і філіями на місцях; науково-дослідні установи (інститути, станції, поля); а також товариства (існували переважно у 20-х роках): Всеукраїнське Агрономічне Товариство (Харків), Українське Наукове Товариство, Товариство Сільського Господарства Південної України (Одеса) та Полтавське сільськогосподарське наукове Товариство; науково-технічні секції «Всеробітземлісу»; губернські земвідділи та інші.

Першим виданням Сільськогосподарського Наукового Комітету Наркомзему УСРР був *«Бюлетень Сільськогосподарського Наукового Комітету України»* (К., 1922) – видання Інформаційного Бюро Секретаріату Сільськогосподарського Наукового Комітету України під редакцією О. Янати. Бюлетень видавався з метою надання інформації про нові форми в розвитку сільського господарства та організації сільськогосподарської науки в різних її галузях, в т.ч. агрономії [12, с. 20].

З вересня 1922 року Сільськогосподарський Науковий Комітет України Наркомзему УСРР почав щомісяця видавати *«Вісник сільськогосподарської науки»* (К., 1922–1927) під редакцією С. Веселовського, О. Янати. Значення виходу журналу важко переоцінити, адже він був *першим* на Україні за радянської доби періодичним сільськогосподарським науковим органом, на який покладалося керівництво всією науково-дослідною роботою в сільському господарстві та суміжних галузях знань. Журнал стає дійсно *центральним* і *головним* часописом, що об'єднав навколо себе всіх представників сільськогосподарської науки. На його сторінках широко висвітлюються досягнення та стан сільськогосподарської науки, різні науково-організаційні питання. У рубриці «Реферати та рецензії» велике місце відводиться пропаганді й оцінці (провідними вченими того часу) періодичних видань з агрономії, іншої сільськогосподарської літератури. Вже в перших випусках журналу порушуються питання, актуальність яких залишається високою і нині, через багато років. Оскільки подолання негативних наслідків посухи – споконвічне

завдання наших землеробів, ця проблема не могла бути другорядною для вчених-аграрників ще в 20-х роках. З перших номерів «Вісник сільськогосподарської науки» порушує проблему шкідливої дії посухи та успішного ведення землеробства. У № 10/12 за 1924 рік весь обсяг журналу присвячено цьому питанню. Це статті «Посухи на Україні, їхня кліматологія та синоптика», «Роль селекції у боротьбі з посухою», «Посуха та боротьба з нею», «Меліорація, як засіб боротьби з посухою». Професори Л. Данилків, В. Колкунов та інші розглядають в єдиному комплексі заходи, що можуть надійно протистояти руйнівній дії жорстких умов бездощів'я.

У 1922–1923 роках Вісник виходить нерегулярно, переважно раз на два місяці. З 1924 року видання переводять до Харкова. Тут до 1925 року випускається дванадцять номерів, по два номери у випуску. Після дворічної перерви журнал відновлюється у 1927 році. Тепер він видається щомісяця окремими випусками. Змінюється назва видання – «Вісник сільськогосподарської науки та досвідної справи» – науковий орган Наркомземсправ. Читачі одержують цей журнал до кінця 1929 року. Мине після цього майже три десятиріччя до того дня, коли у грудні 1957 року вийде науково-теоретичне видання «Вісник сільськогосподарської науки» [13].

На особливу увагу заслуговує журнал, що видавався по лінії Наркомзему «Сельскохозяйственное опытное дело» (Х., 1922–1927) – журнал Бюро Всеукраїнських З'їздів із сільськогосподарської досвідної справи. Головним редактором часопису був Б. Н. Рождественський. З № 1 1925 року журнал підпорядковано Секції сільськогосподарської дослідної справи при Науковому Комітеті Наркомзему України. Бюро З'їздів визначило основні завдання журналу: звіти про досягнуте, критична оцінка пройдених шляхів та колективна робота над пошуком нових. Серед перших найактуальніших для свого часу статей можна відмітити статті С. Кулжинського «Пути к переоценке ценности данных с.-х. опытных учреждений», О. Душечкіна «О причинах слабого действия минеральных удобрений (по преим. фосфорнокислых) и навоза на

почвах Носовской опытной станции». С. Москвичів, даючи високу оцінку виданню, зазначав: «...віє чимсь весняним, подібним до відродження, як читати весь дуже різноманітний зміст журналу... поставлена Всеукраїнським Бюро мета журналу в великій мірі важлива та своєчасна» [16, с. 164]. У журнал і були рубрики «*Из жизни и деятельности опытных учреждений*» та «*Хроника*», які скомпонував Д. Домрачов. Особливу цінність для вивчення історії дослідних установ являє «*Справочный листок*» сільськогосподарських дослідних установ України зі списками установ та їхніх відділів, а також із зазначенням наукових працівників, адрес тощо.

Вдалою спробою було видання додатку до журналу (однак недовговічне) «*Молодий дослідник*» (Х., 1924) – науковий журнал молодих дослідників сільського господарства України. Видавався за матеріальною допомогою Сільськогосподарського Наукового Комітету України. Редагували часопис курсанти-дослідники, зокрема І. Кононів, Г. Помаленький, О. Синявський. Завдання часопису полягало в тому, щоб надати можливість науковим початківцям сміливо висловлювати свої дослідницькі думки, публікувати навіть перші спроби. У виданні журналу, публікаціях в ньому брали участь молоді працівники сільськогосподарських дослідних станцій, курсанти спеціальних сільськогосподарських курсів, аспіранти і студенти сільськогосподарських інститутів, технікумів та ін.

Центральним органом Наркомзему України у 1922 році був журнал «*Сільське господарство*», який виходив українською та російською мовами і, на жаль, припинив своє існування на другому номері. Також виходить щотижня «*Бюллетень Народного Комиссариата земледелия*» (Х. ; К., 1922–1934). Пізніше, з 1926 року він стає додатком до «*Вісника Народного комісаріату земельних справ УРСР*», вміщуючи тільки законодавчі документи, розпорядження, резолюції, положення і т. д.

У 1921 році починає виходити журнал Метеорологічної секції Сільськогосподарського наукового Комітету «*Інформаційний бюлетень*

Укрмету» (К., 1921–1927). Це видання було дуже необхідним для галузі землеробства, в ньому друкувалися матеріали про організацію метеорологічної служби, подавалася вичерпна інформація про загальні метеорологічні дані в Україні. В останніх номерах Бюлетеня за 1922 рік вміщено докладні відомості та аналіз всієї тогочасної метеорологічної мережі: на Чернігівщині – з 24 метеорологічних станцій тільки у 4 велись спостереження без перерви; на Волині – в роки громадянської війни з 22 станцій працює 6 станцій I категорії та 4 станції III категорії і т. д. Ці дані Бюлетеня свідчать про ті великі організаційні завдання, які ставив Укрмет, щоб об'єднати організації служби погоди для потреб землеробства. Особливо варто відзначити статтю академіка Б. Срезневського *«Ознаки посушливості та вогкості на підставі спостережень Київської Метеорологічної Обсерваторії»* (Ч. 18–19 1922 року). Останній розділ журналу присвячено бібліографії [14].

З 1923 року Українською Метеорологічною Службою регулярно тричі на місяць випускається *«Декадний бюлетень Укрмету»* (К., 1923–1935). А наприкінці кожного місяця виходить надзвичайно цінний для науковців та практиків журнал (видання Інформаційного бюро Укрмету) *«Щомісячна Метеорологічна Характеристика України»* (К., 1923–1927). З 1924 року видається під назвою: *«Геофізична характеристика України»*. Журнал подавав не тільки збірку декадних матеріалів. Порівнюючи перші номери з останніми, можна бачити ту велику організаційну роботу, яку проводив Укрмет для поліпшення своїх бюлетенів. З коротенького випуску на дві сторінки *«Декадний бюлетень»* розширився в середньому на вісім сторінок, кількість метеорологічних станцій сітки Укрмету зросла більш ніж на 100 пунктів. Метеорологічні матеріали поєднувалися з агрономічними. З часом розширюється рубрика *«Про стан засівів з додатком додаткових повідомлень»*. Відділ, який подавав цю інформацію, запросив до співробітництва провідні дослідні установи агрономічного напрямку і приватних осіб, як спеціалістів-агрономів, так і просто практиків-хліборобів. З

цієї рубрики потім відділилась ще рубрика «*Гесенська муха та інші шкідники*», яка в подальшому розширила свою тематику й об'єднала зусилля усіх ентомологів та фітопатологів України. Дещо раніше із рубрики «*Спостереження за засівами та культурною рослинністю*» була започаткована рубрика «*Фенологічні спостереження*».

Роботу, здійснену Укрметом, слід відзначити як колосальну; вона об'єднала коло загальних метеорологічних питань та інтереси аматорів природи, різних фахівців, хліборобів та інших; зацікавила метеорологією навіть тих, хто раніше стояв осторонь. Тому значення цих видань виходило далеко за межі інтересів фахівця-метеоролога, вони стали необхідним довідником кожного сільського господаря, агронома. Виконати кваліфіковано таку роботу, об'єднати та зібрати різні матеріали Укрмет мав змогу тому, що користувався безкоштовною пересилкою матеріалів. І те, чого не вдалося досягти дослідним станціям, станціям захисту рослин вдалося Укрмету, який в подальшому в цьому напрямку згуртував навколо себе не тільки установи, а й окремих осіб. Можна стверджувати, що ніколи ще в Україні не було такого корисного видання, яке об'єднувало інтереси аматора і фахівця, питання чистої науки та життєві потреби господарства [15, с. 272–273].

Наукові розробки, результати досліджень в галузі землеробства, що здійснювалися науково-дослідними установами у 20-х роках, друкувалися переважно в їх виданнях – «*Працях*», «*Трудах*», «*Наукових записках*», «*Вістях*», «*Бюлетенях*». Значення цих періодичних видань для агрономічної науки надзвичайно велике. Але у зв'язку з недостатньо налагодженим розповсюдженням вони часто губилися для широкого наукового загалу.

Іванівська дослідна станція як одна з найстаріших наукових установ в Україні увійшла в історію вітчизняної селекції цукрових буряків створенням відомих сортів і гібридів. На сторінках «*Трудов*», «*Бюлетеня*» станції публікувалися такі відомі вчені, як В. І. Сазанов, Б. Н. Рожественський, Б. Н. Лебединський, О. Ф. Гелмер та інші. За період з 1920 по 1930 роки

фахівцями станції вивчалися питання щодо створення вихідного матеріалу цукрових буряків, сортів озимої та ярої пшениці. В період з 20-х по 30-ті роки надруковано велику кількість наукових праць вчених, які потім загинули підчас репресій: І. І. Шапошнікова, Б. М. Лебединського, В. Є. Шерстюка, В. І. Товарницького та ін. [17].

Видавнича діяльність Носівської сільськогосподарської дослідної станції взагалі була відмічена на Всесоюзній виставці 1923 року в Москві присудженням диплома 1-го ступеня [18]. На той час на станції працювали: професор К. К. Гедройц, С. П. Кулжинський та інші провідні вчені.

Велику роль у пропаганді і поширенні агрономічних знань відігравали сільськогосподарські товариства [19]. Створені ще до революції, вони, на жаль, існували недовго в радянській Україні, але внесли величезний вклад у становлення вітчизняної сільськогосподарської науки. Членами цих товариств були видатні вчені старих шкіл. Таким було Одеське Товариство Сільського Господарства Південної України. Після 4-річної перерви (1918–1921) воно відновило і щомісячно, протягом одного 1922 року, видавало *«Записки Общества Сельского Хозяйства Южной Украины»*. Цікаво, що раніше, з 1830 року, видання мало назву: *«Записки общества сельского хозяйства Южной России»* і протягом 89 років висвітлювало діяльність в галузі сільського господарства Південної України. У 1922 році журнал розробляє питання тогочасного ведення сільського господарства краю, висвітлює і популяризує результати праці сільськогосподарських дослідних установ, окремі дослідження з питань степового рослинництва. Серед фундаментальних праць можна відзначити статті: Н. В. Дюміна *«Кукуруза, ея возделывание и использование»* (№ 1, 1922, с. 9–43); професора Г. А. Боровикова *«Растение и вода»* (матеріал з біології рослин); доповідь А. А. Бичихіна *«О возобновлении издательской деятельности О-ва сел. хоз-ва»*; Є. Бичихіної *«Первоначальные работы по контролю семян в Одессе»*; Є. Єгорової *«Определение семян капусты и ея фальсификатов по анатомическому строению семян»*. Також на

сторінках журналу публікуються поточні відомості, новинки сільськогосподарської періодичної літератури та окремі нотатки з біології [16, с. 164–165].

Всеукраїнське агрономічне товариство було засновано у зв'язку із скликанням 1-го Всеукраїнського Агрономічного з'їзду у Харкові восени 1920 р. і необхідністю об'єднання діячів агрономічної допомоги населенню та сільських господарів у листопаді 1920 року. З перших кроків Товариство накреслило широку програму діяльності, незважаючи на надзвичайно важкі умови для її виконання. Вже після двох років існування воно провело значну роботу (формування сітки губернських Філій Товариства у 1922 році, виключаючи Чернігівщину, було завершено); а також з березня було утворено власний періодичний орган – *«Українська сільськогосподарська газета»* (Х., 1922). Цей журнал своїм зовнішнім виглядом і змістом деякою мірою нагадував відомому свого часу *«Южно-Русскую Сельскохозяйственную Газету»*.

З ініціативи О. А. Янати та за його редакцією у 1920 році Ботанічною Секцією Українського Наукового Товариства був заснований *«Український ботанічний журнал»* (К., 1921–1929). Журнал вміщував оригінальні статті, окремі замітки, огляд найновішої літератури, хроніку, протоколи засідань Ботанічної секції Відділу Природничих Наук Українського Наукового Товариства та бібліографію. Журнал ставив своїм завданням об'єднання усіх фахівців у галузі загальної та прикладної ботаніки в Україні. Крім того, видання містило велику низку матеріалів сільськогосподарського напрямку [12, с. 22–23].

Крім загальних наукових журналів, з'являється велика кількість вузькогалузевих періодичних видань наукового і виробничого характеру, наукових записок дослідних центрів, бюлетенів, праць, вістей, нарешті, масових часописів {*«Агроном»*, *«Український агроном»*, *«Сільський господар»*, *«Радянський селянин»*, *«Земельник»* тощо) [19]. Слід згадати також періодичні видання Губземвідділів: *«Село»* (К., 1922), *«Бюлетень Харківського*

губземвідділу» (1922–1923), *«Степное хозяйство»* (Одеса, 1922–1924) – щомісячний суспільно-аграрний журнал тощо.

Добрим порадиником, що поширював агрономічні знання серед господарів правобережної України (Київщини, Волині, Поділля), а також Полтавщини й Чернігівщини, був журнал *«Село»* – популярний сільськогосподарський тижневик земельних відділів Наддніпрянської України. Він видавався у 1922 році в Києві Редакційно-видавничим комітетом при Київському губземвідділі. Журнал вмщував статті із земельного та аграрного питання. У кожному номері у вступній статті були повідомлення про поточні питання, офіційні розпорядження уряду та їх популярне роз'яснення, із загальних агрономічних питань однієї або всіх наддніпрянських губерній, або якого-небудь загальнотехнічного питання, досить важливого і невідкладного для всіх господарів та агрономічних організацій краю, а також статті громадсько-агрономічного характеру до поточного моменту; подавалися хроніка, бібліографія, кореспонденція з міст. Журнал публікував багато цінного практичного матеріалу, ознайомлював читачів із станом розвитку сільськогосподарської галузі краю. Всі статті було викладено популярно, зрозумілою для трудового селянства мовою [16, с. 165–166].

Серед популярних часописів звертає на себе увагу *«Нова громада»* (Правобережний кооператор) – двотижневий загально-кооперативний літературно-мистецький та економіко-науковий селянський журнал. Видавався в Києві Вукорадою в 1923–1933 роках. Журнал охоплював не тільки проблеми кооперації, а й набагато більше питань. Зокрема, у рубриці *«Сільське господарство»* друкувалися досвідчені агрономи: А. Силенко, С. Павленко, В. Сазонов та інші. Сільський читач із задоволенням користувався журналом, бо всі матеріали, що в ньому вмщувалися, викладалися популярно й зрозуміло досвідченими фахівцями. Ось тільки деякі з назв статей: *«Популярний виклад Земельного Кодексу УСРР»*, *«Підготовка до озимої сівби»*, *«Азбука для бурачників»*, *«Озима пшениця (в зв'язку з експортом її)»*. В журналі є праця й

академіка П. Тутковського *«До боротьби з посухою (про артезійне зрошення нив)»*. Важливе у цій рубриці те, що вміщений матеріал не втрачав свого значення для селянина й на майбутнє [15, с. 272].

Видання Наркомзему мали практично-організаційний характер, а органи Губземвідділів були переважно популярні. На жаль, періодичні органи Губземвідділів через фінансову скруту та брак кваліфікованих співробітників часто припиняли своє існування. Наприклад, *«Відродження сільського господарства на Полтавщині»* припинило існування після першого номера, а *«Село»* – після сьомого.

Потрібно відмітити часопис Цукротресту *«Вісник Цукрової Промисловості»* – орган націоналізованої цукрової промисловості, видавництва Київського Крайового управління цукрової промисловості Київцукру. Журнал виходив щомісячно протягом 1920–1924 років. Надзвичайно важливим для розвитку справи охорони і випробування сортів рослин на Україні мало видання *«Бюллетень сортоводно-семенного управління Сахаротреста»*, який вміщував статті з питань селекції та насінництва цукрових буряків та інших культур, з важливих проблем сільськогосподарської дослідної справи. З 1927 року має назву *«Сборник ССУ»*.

Виданням, яке було присвячене розробці питань, пов'язаних з відродженням сільського господарства степової зони України, був журнал, що виходив в Одесі – *«Бюллетень Секції зашити сільськогосподарських рослин»*. Видавало його Крайове управління з дослідної справи Одеської та Миколаївської губерній у 1922 році.

Отже, 20-ті роки минулого століття в Україні характеризуються як період відродження, становлення та піднесення сільськогосподарської видавничої діяльності взагалі та періодичних видань галузі зокрема. Дослідження часописів та повернення їх до наукового обігу було і завжди буде надзвичайно актуальним. За їхніми матеріалами як і за архівними документами можна уточнити і поглиблено вивчити певні питання, що були важливими не лише у

минулому, але не втратили свого значення й до нині, віднайти збережені імена видатних учених та їхні здобутки, хроніку подій, свідчення очевидців тощо.

Список використаної літератури

1. *Веретьохін А. Г.* Кілька слів про попередників сучасного «Вісника сільськогосподарської науки» / А. Г. Веретьохін // Вісн. с.-г. науки. – 1987. – № 11. – С. 88–90.
2. *Коваль Т. В.* Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як історико-книгознавче джерело : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.08 / Т. В. Коваль. – К., 1998. – 20 с.; *Коновець О. Ф.* Науково-просвітницька преса України ХІХ століття. Історія. Теорія. Практика : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / О. Ф. Коновець. – К., 1994. – 31 с.; *Снітко Л. П.* Партійна і радянська преса як джерело з історії колективізації // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. Історія і право. – К., 1965. – № 7. – С. 42–48; *Федорина П. М.* Партійно-радянська преса як джерело з історії розвитку соціалістичного змагання та поширення передових методів праці в сільському господарстві (1933–1937 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / П. М. Федорина. – К., 1972. – 22 с.
3. *Ярошевич Д. О.* Популярная сельскохозяйственная пресса и её значение / Д. О. Ярошевич // Труды 1-го Всероссийского сельскохозяйственного съезда в Киеве 1–10 сентября 1913 г. / КОСХ и с.-х. пром.-сти ; под ред. И. Г. Черныша, И. А. Прилежаева. – Вып. 2 : Журналы общих собраний съезда, заседаний секции общественной агрономии и доклады секции. – К. : Типогр. С. П. Слюсаревского, 1914. – С. 281–286.
4. *Хоменко Т.* Проблеми сільськогосподарської техніки у журналі «Машина в сільському господарстві» (1914–1919) рр. / Т. Хоменко // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. Сьомої всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / за ред. М. Романюка. – Львів, 2002. – С. 274–278.
5. *Чайка Н.* Видавнича справа сільськогосподарських товариств Південно-Західного краю / Н. Чайка // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 13. – С. 190–200.
6. *Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940 : журнали, «Бюлетені», «Вісті», «Наукові записки», «Збірники наукових праць», «Труди» : наук.-доп. ретросп. бібліогр. показч. / УААН. ЦНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. П. Анікіна ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – 160 с.*
7. *Анікіна О. П.* Періодичні видання як джерело з історії агрономії в Україні 20-30-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О. П. Анікіна ; ДНСГБ УААН. К., 2004. – 21 с.
8. *Вісник сільськогосподарської науки / НКЗС, Бюро С.-Г. Наук. Ком. України. – 1922. – Т. 1, вип. 1. – 96 с.*
9. *Вісник сільськогосподарської науки / НКЗС, Бюро С.-Г. Наук. Ком. України. – 1922. – Т. 1, вип. 3. – 47 с.*
10. *Вісник сільськогосподарської науки / НКЗС, Бюро С.-Г. Наук. Ком. України. – 1923. – Т. 2, вип. 8/12. – 105 с.*
11. *Вісник сільськогосподарської науки / НКЗС, Бюро С.-Г. Наук. Ком. України. – 1922. – Т. 1, вип. 4. – 47 с.*
12. *Дерлеменко В.* Радянський період у розповсюдженні аграрної інформації, пропаганді і впровадженні передового сільськогосподарського досвіду / В. Дерлеменко // Дерлеменко В. Сільськогосподарські інформаційні консультаційно-освітні служби. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 95–98.
13. *Дубняк К.* Сільськогосподарська видавнича продукція на Україні в 1922 році / К. Дубняк // Вісн. с.-г. науки. – 1922. – Т. 2, вип. 1. – С. 30–34.

14. *Душечкін О.* Всеукраїнська нарада в досвідній сільськогосподарській справі при Наркомземі / *О. Душечкін* // Вісн. с.-г. науки. – 1922. – Т. 1, вип. 4. – С. 157–160.
15. *Панченко В. Ф.* До сторіччя заснування Іванівської дослідно-селекційної станції / *В. Ф. Панченко* // Наукові праці Іванівської дослідно-селекційної станції. 1901–1997 рр. : наук.-доп. бібліогр. покажч. / УААН, ЦНСГБ, Ін-т цукр. буряків, Іванівська дослід.-селекц. ст. – Суми : Козацький вал, 2000. – С. 11.
16. *Періодичні видання УРСР. 1918–1950 : Журнали : бібліогр. довід.* / М-во культури УРСР, Книжкова палата УРСР ; уклад. *М. І. Багрич, Д. Х. Мазус* ; відп. ред. *Г. О. Кравченко.* – К. : Головвидав ; Вид-во КП УРСР, 1956. – 464 с.
17. *Проспект видань станції. 1911–1925 гг.* / УРСР, НКЗС, Носівська с.-г. досвідня станція, Від. пристосування. – Вип. 75. – К., 1926. – С. 5.
18. *Сторінки історії* // Українська академія аграрних наук, 1991–1995 / *О. О. Созінов, В. О. Бусол, М. В. Зубець та ін.* – К. : Аграр. наука, 1996. – С. 3–30.
19. *Яната О. А.* Сучасні завдання сільськогосподарського наукового видавництва на Україні та його організація / *О. А. Яната* // Вісн. с.-г. науки. – 1922. – Т. 2, вип. 1. – С. 2–4.